

O'QUVCHILARDAGI DINGA BO'LGAN QIZIQISHLARINI ANIQLASHNING ZAMONAVIY PSIXOLOGIK USULLARI

Sharipova Gulnora Xalimovna

*Samarqand shahar 43-sonli ayrim fanlar chuqur o'tiladigan sinflari
mavjud umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Din komil insonni tarbiyalashda asosiy tarbiyalovchi qudratga ega bo'lgan ma'naviy-axloqiy kuchdir. Din o'z mohiyatiga ko'ra poklik, mehr-oqibat kabi ezgu tuyg'ularni insonlar qalbi va ongiga singdiradi. Shuningdek, dinni o'smirlarni hamisha yaxshilikka va ezgu ishlarga chorlagan, yuksak insoniy fazilatlarning shakllanishiga xizmat qilishini unutmasligimiz ham. Aynan din tufayli xalqlarning ming yillar mobaynida boy ma'naviyati va merosi, o'zligi omon saqlanib kelindi. Dinning manbai o'smirni o'rab turgan dunyoda emas, balki, uning o'zida, ichki dunyosida deb tushunishimiz kerak. Shu bilan birga, dinning asosi insonning aqliy emas, balki, hissiy-ruhiy dunyosidadir, deya ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ruhiy holat, psixik jarayonlar, ruhiyat, ong, diniy erkinlik, din psixologiyasi

KIRISH

Globallashuv jarayoni bugungi kunda g'oyaviy, mafkuraviy jarayonlarga o'smir-yoshlarga ular ruhiyatiga o'z ta'sirini ko'rsatayotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Hozirgi vaqtda ko'z o'ngimizda dunyoning geopolitik, iqtisodiy va ijtimoiy, axborot kommunikatsiya manzarasida chuqur o'zgarishlar ro'y berayotgan, turli mafkuralar tortishuvi keskin tus olayotgan bir vaziyatda, fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish har qachongidan ko'ra muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi kunda dinni o'ziga niqob qilib olib, uni mafkuraviy ta'sir o'tkazishning nihoyatda kuchli vositasiga

aylantirishga urinayotgan kuchlar soni oshganligi hech kimga sir emas. Din va diniy qadriyatlar kishilarni hamisha yaxshilikka va ezgu ishlarga chorlagan hamda muqaddas e'tiqodlarga asoslanib, shaxsda yuksak insoniy fazilatlarining shakllanishiga xizmat qilgan, insoniyatni komillikka da'vat etuvchi buyuk ta'limot bo'lib kelgan.

Biroq ayrim hollarda dinni soxtalashtiruvchilar, undan o'z shaxsiy manfaatlari yo'lida foydalanuvchilar ham mavjudligini, ayni ana shu salbiy hodisalar jamiyat taraqqiyotida kutilmagan fojialarni keltirib chiqarishi mumkinligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda. Afsuski, diniy ongning ajralmas qismi bo'lgan e'tiqoddan faqat bunyodkor kuch sifatida emas, balki, vayronkor g'oyalarni o'zlariga maqsad qilib olgan kimsalar ham foydalanmoqdalar. Bu esa butun kishilik jamiyatiga, jumladan, mustaqil O'zbekiston davlatiga nisbatan turli tahdidlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lmoqda.

Bu zo'ravonlikka asoslangan harakatlar nafaqat O'zbekiston, balki, jahonning barcha davlatlarining osoyishta yashashlariga rahna solmoqda. Dinni, xususan, islom dinini noto'g'ri talqin qilib, o'zining yovuz niyatini amalga oshirishda xalqning diniy qadriyatlaridan va dinga bo'lgan hurmatidan foydalanishga urinayotganlar katta muammolar keltirib chiqarayotgani bugun hech kimga sir emas.

Yuqorida sanalgan muammolarni bartaraf etish, o'smirlarga dinning ahamiyati muhim ekanligi, nafaqat islom dinining, balki, jahon dinlarining ham sof insonparvarlik tamoyillarini yuzaga chiqarish bugungi kunning dolzarb masalalardan hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT minbaridagi nutqida butun jahon jamoatchiligiga islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini yetkazishni eng muhim vazifa deb hisoblashni aytgan edi.

O'smir o'quvchilarda esa faqat diniy ta'limotlar, bilimlarnibg o'zi yetarli bo'ladi desak biroz yanglishgan bo'lamiz. Bunda dunyoviy bilimlar, tillar o'rganish, aniq, tabiiy va ijtimoiy fanlarga qiziqtirish, ishtiyoq bilan o'rganishiga yetarlicha imkoniyatlar yaratilishi bu ularning dunyoqarashiga bevosita ijobiy

ta'sir qiladi. Sababi bugungi kunda ularning har ikkisi ham bir-biriga kerak va biri ikkinchisini to'ldiradi. Bunda o'smir o'quvchilarga ota-onalar, pedagoglar tomonidan islom dinimiz haqida farzandlariga tushunchalar berishni to'g'ri tashkil etish kerak. Qolaversa, ta'lim tizimidagi darsliklar majmuasida hadislar, buyuk bobolarimiz g'azal va hikmatlaridan ko'proq foydalanish yaxshi samarali bo'ladi.

Istiqlol yillarida milliy va diniy qadriyatlarimizni qayta tiklash, ularni kelajak avlod qalbi va ongiga singdirish, shuningdek, barkamol avlodni milliy va diniy qadriyatlarni qiyosiy tahlil qila olish hamda ruhan his qila olishiga katta ahamiyat berildi. "Din" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, uning lug'aviy ma'nosi "ishonch", "e'tiqod"dir. Din tabiat, jamiyat, inson va uning ongi, yashashdan maqsadi hamda taqdiri insoniyatni bevosita qurshab olgan atrof-muhitdan tashqarida bo'lgan, uni yaratgan, ayni zamonda insonlarga to'g'ri, haqiqiy, odil hayot yo'lini ko'rsatadigan va o'rgatadigan ilohiy qudratga ishonch va ishonishni ifoda etadigan maslak, qarash, ta'limotdir. Din komil insonni tarbiyalashda asosiy tarbiyalovchi qudratga ega bo'lgan ma'naviy-axloqiy kuchdir. Aynan din tufayli xalqlarning ming yillar mobaynida boy ma'naviyati va merosi, o'zligi omon saqlanib kelindi. Din psixologiyasining asosiy o'ziga xos jihati shundaki, unda dinning manbai insonni o'rab turgan dunyoda emas, balki, insonning o'zida, uning ichki dunyosida deb tushuntiriladi. G'arbdagi din psixologiyasi olimlari XX asrning 90-yillaridan boshlab diniy his-tuyg'ular masalasiga alohida e'tiborlarini qaratishadi. Dinshunoslik fanida diniy his-tuyg'ularni dinning asosiy manbasi sifatida qarash e'tiborga olinadi. Masalan, daniyalik faylasuf va psixolog G. Geffding shunday deb yozadi: "His-tuyg'ular barcha dinlarning, barcha diniy qarashlarning eng muhim xususiyatini tashkil etadi. Unga qiyosan barcha tasavvurlar unga bog'liq va bo'ysungan holda kechadi". Shunga o'xshagan fikrlarni U. Jeyms tomonidan ham ilgari surilgan. Din jamiyatda bir qator ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy vazifalarni bajaradi:

Birinchidan, har qanday din o'z e'tiqod qiluvchilari uchun to'ldiruvchilik, tasalli beruvchilik – kompensatorlik vazifasini bajaradi va shaxs shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Masalan, insonda doimiy ehtiyoj hosil bo'lishi hodisasini olaylik: Inson o'z hayoti, turmush tarzi, tabiat va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlari jarayonida hayotiy maqsadlariga erishishi ilojsiz bo'lib ko'ringanida unda qandaydir ma'naviy-ruhiy ehtiyojga zaruriyat seziladi.

Ikkinchidan, muayyan din o'z ta'limot tizimini vujudga keltirgach, o'ziga e'tiqod qiluvchilar jamoasini shu ta'limot doirasida saqlashga harakat qiladi. Bu ijtimoiy hodisa dinning birlashtiruvchilik – integratsion vazifasi deyiladi. Din hamisha muayyan ijtimoiy, etnik va ma'naviy hayotni qamrab olishga intiladi. Buning muntazamligini ta'minlash maqsadida din xalqlarning ijtimoiy hayotiga, shuningdek, adabiyoti va san'atiga chambarchas bog'lanib keta olgan.

Uchinchidan, har bir din o'z qavmlari turmushini tartibga solib, nazorat qiluvchilik – regulyativ vazifani bajaradi. Dinlar o'z urf-odatlarining, marosim va bayramlarining qavmlari tomonidan o'z vaqtida, qat'iy tartibga amal qilgan holda bajarilishini shart qilib qo'yadi.

To'rtinchidan, din aloqa bog'lashlik, birlashtiruvchilik – kommunikativ vazifani ham bajaradi, ya'ni har bir din o'z qavmlarining birligini, jamiyat bilan shaxsning o'zaro aloqadorlikda bo'lishini ta'minlashga intiladi. Bunda u yoki bu dinga e'tiqod qiluvchi kishilarning o'z dinidagi boshqa kishilar bilan aloqador ekanligi, o'zaro huquq va burchlarining borligi, urf-odat va ibodatlarni jamoa bo'lib bajarilishi lozimligi nazarda tutiladi.

Beshinchidan, din legitimizatsiya – qonunlashtiruvchilik funksiyasini ham bajaradi. Dinning bu funksiyasining nazariy asosini yirik amerikalik sotsiolog T.Parsons ishlab chiqdi. Uning fikricha, har qanday ijtimoiy sistema muayyan cheklovlarsiz mavjud bo'la olmaydi. Buning uchun u qonun darajasiga ko'tarilgan axloq normalarini ishlab chiqishi kerak. Din bunday normalarni qonunlashtiribgina qolmay, ularga bo'lgan munosabatni ham belgilaydi.

Oltinchidan, din vazifalarining falsafiy-nazariy jihatlari ham mavjud. Bu vazifa insonga yashashdan maqsad, hayot mazmunini, dorulfano va dorulbaqo masalalariga o'z munosabatini bildirib turishdan iboratdir. Din insonning ruhiy dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning ijtimoiy hayotida doimo u bilan birga bo'ladi. Shuning uchun ham dinni o'rganish – bu insoniyatni o'rganish demakdir. Dinni insoniyatdan, insoniyatni dindan ajratib bo'lmaydi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlamoqchimizki, O'zbekiston Respublikasida o'smir o'quvchilarni tarbiyalashda ta'lim muassasalaridagi ziyolilar oldiga ma'naviy barkamol insonni shakllantirish vazifasi qo'yilgan bir paytda din masalasini chetlab o'tish mumkin emas. Dunyodagi dinlarning barchasi ezgulik g'oyalariga asoslanadi va yaxshilik, tinchlik, do'stlik kabi xususiyatlarga tayanadi. Bu esa o'smirlar munosabatining ijobiyligini yana ham yaxshilaydi, dunyoqarashini kengaytiradi. Dinga bo'lgan munosabatlari orqali o'smirlar yaqin odamlarini halollik va poklik, mehr-shafqat, birodarlik va bag'rikenglikka da'vat etadi. Nafaqat o'smirlar balki hamma ham milliy va diniy qadriyatlarni yaxshi bilmay, ularning hurmatini o'rniga qo'ymay turib, inson yuksak ma'naviyatli bo'la olmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmanov F, Abdurahmanova Z (2011). "Psychology of religion". (2) 83
2. Сайдахметова, Д. Х. (2021). КАЧЕСТВА ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМЕ ВУЗОВСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ. Academic research in educational sciences, 2(1).
3. Internet materiallari